

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Klausimai praėjus ketvirčiui amžiaus nuo Sąjūdžio gimimo

2013-05-07

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Sąjūdžiui - 25

AUTORIUS: Česlovas Laurinavičius

DATA: 2013-05

Klausimai praėjus ketvirčiui amžiaus nuo Sąjūdžio gimimo

Česlovas Laurinavičius

Kokia birželio 3 d. reikšmė?

Atminimo lenta prie Lietuvos mokslų akademijos žymi, kad 1988 m. birželio 3 d. buvo įkurta Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Užrašas teigia, kad iniciatyvinė grupė „...žadino tautą atgimimui“.

Bet daugelis dar prisimena, kad, įsikūrus šiai grupei Lietuvoje, prasidėjo istorinės reikšmės pokyčiai. Bent man neišdildomą įspūdį paliko pirmasis masinis mitingas 1988 m. birželio 24 d. Katedros aikštėje, kur pasirodė tautinė vėliava, nuskambėjo Vinco Kudirkos giesmė, kur pareikalauta suverenumo, lietuvių kalbos įteisinimo. Prisimenu ištįsusius veidus tų, kurie buvo įpratę brukti sovietinius-rusiškus trafaretus. Tie veidai greitai dingę, netrukus baigėsi rusinimas, lietuvių kalba tapo vertybe, ginama įstatymo, atsivėrė archyvai, žmonės sužinojo ilgą laiką nutylėtą istoriją, buvo panaikinta vienos politinės jėgos diktatūra, pagaliau, atgautas 1940 m. atimtas iš Lietuvos suverenitetas. Taigi, atrodytų, pagrįstai Sąjūdžio iniciatyvinės grupės įsikūrimas laikomas Lietuvos atgimimo pradžia.

Deja, minima birželio 3-ioji dabartinėje lietuvių atmintyje nėra įgijusi adekvataus akcento. Netgi priešingai: pastebima tendencija atgimimo pradžią nukelti į 1987 m. rugpjūčio 23 d. vykusį mitingą prie Adomo Mickevičiaus paminklo, arba į dar ankstesnius laikus – į 1972 m., į 1956 m., net į ginkluotą pokario pasipriešinimą ar tiesiog į 1941 m. birželio sukilimą. Nors, atrodytų, remiantis tradiciniu istoriniu požiūriu, visai nesunku būtų įrodyti (ir suprasti), kad visi tie ankstesni įvykiai nevedė ir negalėjo vesti nei į visos tautos atgimimą, nei juo labiau į demokratinę valstybės atkūrimą. Išeitų, kad dabartinėje Lietuvoje žmonių sąmonėje formuojamus vaizdinius siekiama atitolinti nuo realybės. Taigi yra pagrindo pasvarstyti – kodėl?

Kada Lietuvoje mirė komunizmas?

Manau, sunku būtų nuginčyti, kad tik po iniciatyvinės grupės susikūrimo prasidėjo akivaizdūs pokyčiai: žodis darėsi laisvas, Sąjūdžio grupės steigėsi visur – net sovietinės sistemos citadėlėse – vadinamuose „raikomuose“ bei „gorkomuose“, įsijungė naujų įstatymų rengimo konvejeris ir pradėti formuoti teisiniai demokratiniai santykiai, sovietinės gamybos monstrus keitė nauja iniciatyvi ekonomika, atsivėrė netgi sienos į pasaulį. Visa tai reiškė, kad komunizmas, kaip politinė sistema, Lietuvoje mirė, beje – palyginti lengvai ir beveik nepastebimai.

Pažymėtina, kad numarinimo procesas vyko santūriai, vengiant provokacijų. Mirštančiam leista suprasti, kad jo paveldas bus ne sutryptas, bet reformuotas, atsižvelgiant į laiko reikalavimus bei visuomenės daugumos valią. Tada dar skaitytasi su seniai konstatuota istorijos, sociologijos ir politologijos išvada, kad komunizmas Vidurio Rytų Europos šalyse – tai ne tik išorės agresijos, bet ir daugybės tų šalių vidinių problemų suponuota realybė. Kai 1988 m. birželio 3 d. žmonės rinkosi į Mokslų akademijos didžiąją salę, pagrindas susirinkimui buvo „naujos LTSR Konstitucijos svarstymas“. Į iniciatyvinę grupę sąmoningai buvo renkami lojalūs bei turintys viešų nuopelnų asmenys. Ten nepateko nei disidentas, nei kunigas. Pasak vieno iš grupės sukūrimo iniciatorių, į naująją struktūrą „neturėjo įeiti valdžios apkaltintieji, o tik tokie inteligentai, prie kurių niekas niekaip negalėtų prikibti; o jei juos pajudintų, tai visa tauta imtų rėkti, kad nepatektų rėkiantys politikai, o tik tokie, kaip Justinas Marcinkevičius“. Kitaip tariant, iniciatyva suteikta *visai tautai* atstovaujantiems asmenims, nusiteikusiems sovietinės sistemos atžvilgiu reformatoriškai, o ne tiems, kurie – ar dėl patirtų nuoskaudų, ar dėl visiškai nesuderinamų su sistema nuostatų – ją neigė iš principo. Nors dabar madinga akcentuoti, kad tokiu būdu atsivėrė galimybės prie Sąjūdžio prisiliesti ir vadinamajai nomenklatūrai, tačiau, žiūrint ne kokio nors grupinio, o nacionalinio ir juo labiau valstybinio intereso požiūriu, tektų pripažinti, kad dar 1988 m. vasarą, kirtus lyg kirviu ryšiams su sovietiniu paveldu, tuo viskas galėjo ir pasibaigti.

Iniciatyvinės grupės veiklai įsibėgėjus, ypač po Sąjūdžio suvažiavimo ir pirmųjų sąlygiškai demokratinių rinkimų 1989 m. kovo mėn., buvusios sistemos reanimavimas vargiai bebuvo įmanomas. Tiesa, galima prisiminti, kad anksčiau jau būta pavyzdžių, kai kurioje nors iš sovietinio bloko šalių komunizmas lyg ir numirdavo, pavyzdžiui, Čekoslovakijoje 1968 m., bet po to jį vėl prikeldavo iš kitų bloko šalių atžlegsėję tankai su politrukais. Tačiau, kitaip nei ankstesniaisiais laikais, 1986–1990 m. komunizmo erozija jau gana giliai buvo apėmusi patį sistemos centrą, pačioje Maskvoje jau pakankamai daug tiesos buvo pasakyta apie leninizmo, stalinizmo ar brežnevizmo epochas. Tad vargu ar galima buvo įsivaizduoti tolesnį sistemos palaikymą kokiais nors -izmais. Tuo tarpu Sąjūdžio veikiamos Lietuvos ideologijoje antisovietinės ir antikomunistinės nuostatos nuolat augo: 1990 m. kovo 11 d. paskelbus Lietuvos valstybės atkūrimą, tos nuostatos tapo aštraus konfrontacinio pobūdžio; jos nenutrūko ir po SSRS iširimo ir... tebesitęsia net šiandien. Taigi kova su reiškiniu, kurio realiai nebėra ir tiesiog nebegali būti, leistų įtarti, kad ideologiniai šūkių – tai tik priedanga, o tikroji kova vyko ir tebevyksta su kažkuo kitu.

Kodėl konfliktuota su Michailu Gorbačiovu?

Dar M. Gorbačiovo laikais konflikto esmė tarp Lietuvos ir Maskvos buvo susijusi ne tiek su ideologiniais, kiek su valstybiniais reikalais. Maskva, kad ir atsinaujinusi, kreivai žiūrėjo į Lietuvos suverenumo siekius, juo labiau ji nenorėjo susitaikyti su Lietuvos atsiskyrimu nuo Sovietų Sąjungos. Pats didysis reformatorius M. Gorbačiovas nemanė, kad lietuviai gali gyventi savarankiškai: „*Āũ ¼čžóää ¼ą óéääñå*“ (Jūs niekur nenuesite), – piktai prognozavo jis Vilniuje 1990 m. sausį, išerzintas lietuvių nepriklausomybės reikalavimų. ¼ą M. Gorbačiovas galvojo tada ir kaip tą savo prognozę jis prisimintų šiandien, kol kas atviras klausimas. Šiaip ar taip, Lietuvos siekis atsiskirti siejosi ne tik su lietuvių noru turėti savo valstybę, bet ir su SSRS, kaip valstybės, integralumu. O SSRS – tai iš esmės Rusijos imperija, kokia ji susidarė XVIII a. pabaigoje po Lenkijos–Lietuvos padalijimų ir kokią Rusiją buvo pripažinęs visas pasaulis. Nors po bolševikinio perversmo Rusija suiro, o vėliau atsikurdama persivadino SSRS, iš esmės tai tebebuvo ta pati imperija, kurios integralumo teisės tebeveikė. Kita vertus, SSRS vis dėlto buvo federalizuota ir formaliai net įpareigota gerbti apsisprendimo teisę. Tos aplinkybės sudarė galimybes deryboms dėl Lietuvos valstybės suverenumo atkūrimo. Tik perspektyvos liko miglotos. Apskritai istorija nežino precedentų, kad kokia nors imperija lengvai ir geranoriškai atsisakytų savo valdų.

Kai 1990 m. kovo 11 d. buvo vienašališkai deklaruotas Lietuvos valstybės atkūrimas, SSRS pasišiaušė. Padėtį labai komplikavo ta aplinkybė, kad Lietuvos valstybė teritoriškai buvo apjungta tos pačios Rusijos / SSRS pastangomis. Tad Kovo 11-osios Aktas metė iššūkį ne tik Sovietų Sąjungos, bet ir pačios Lietuvos integralumui. Kitaip tariant, Lietuva atsidūrė karo stovyje su SSRS. Iškilė alternatyva – kas ¼ą. Pasaulis, vadovaudamasis valstybių teritorinio integralumo svarba tarptautinei tvarkai, po Lietuvos pareiškimo liko santūrus, abejingas. Net demokratinės Vakarų valstybės, nors moraliai ir deklaravo paramą, faktiškai paliko Lietuvą vieną akis į akį su rytų galybe. Tik Lietuvoje iškilusios grėsmės stebėtinai nebepaisyta – gal dėl apsvaigimo nuo laisvės siekio, gal veikiant legendinėms protėvių tradicijoms, bet – didžia dalimi dėl labai pasikeitusių Sąjūdžio siekių: dominavo jau nebe reformatoriškos, o principinio neigimo visko, kas siejosi su sovietmečiu, nuostatos; nors dangstomos nepriklausomybės siekiu tos nuostatos atstovavo ne tiek tautos, kiek tam tikrų grupių, siekiančių socialinio bei politinio revanšo, interesams.

Vis dėlto išeitis iš krizės buvo rasta – tarsi nusileido iš dangaus. Žinoma, tikriausiai buvo svarbus kietas lietuvių užsispyrimas bei sąlygiškai aukštas susitelkimo lygis. Bet reikšmingą vaidmenį suvaidino ir pati Rusija, vadovaujama Boriso Jelcino. Tuo metu ji, formaliai būdama tik kaip viena iš sovietinių respublikų ir siekdama radikalesnių reformų (susigrąžinti Rusijos politinį identitetą, atsiriboti nuo nekrikščioniškų respublikų ir suartėti su Europa), nusimetė SSRS apvalkalą, tokiu būdu – lyg „domino principu“ – palengvindama Lietuvai kelią į laisvę. Tai, kas įvyko 1991 m. rudenį, tarptautinės tradicijos požiūriu reiškė, kad ne tiek Lietuva atsiskyrė nuo SSRS, kiek SSRS teisėtai iširo. Kad ir kaip žiūrėsi, istoriškai visa tai yra tiesiog fantastiški pasiekimai.

Kodėl tęsėsi karo stovis?

Po atgautos laisvės, atrodytų, beliko džiaugtis ir dėkoti – bent jau likimui. Bet Lietuvoje nusiteikta anaip tol ne taikiam gyvenimui, o tolesnei kovai su realiais ar

įsivaizduojamais priešais: didinta valdžios koncentracija, stumtas bonopartistinės konstitucijos projektas, formuotas įvaizdis, kad „Lietuva – didelė valstybė“. Bet ypač sugriežtintas tonas naujosios Rusijos atžvilgiu.

Retrospektyviai žiūrint net sunku įsivaizduoti, kaip tuometė Rusija išgyveno patirtą transformaciją: jokia kita imperija – Didžioji Britanija, Prancūzija ar net Vokietija – savo irimo vargais negalėtų lygintis. Tačiau tuometės Lietuvos toji aplinkybė beveik nejaudino; jos vieša nuostata liudijo, kad Rusija traktuojama kaip pralaimėtoja ir privalo vykdyti Lietuvos reikalavimus. Taigi greit B. Jelcino Rusijai pasipylė kaltinimai dėl tų pačių sovietinių imperinių tradicijų, kokiomis prieš tai kaltinta M. Gorbačiovo Sovietų Sąjunga. Šalia ideologinių etikečių klijavimo Lietuva pradėjo remti mažiausius separatistinius judėjimus Rusijoje. Lietuvos nuostata nedviprasmiškai liudijo, kad Rusijos, kaip geopolitinio veiksnio, geriau neliktų.

Žinia, 1992–1993 m. rinkimuose entuziastingi kovotojai su sovietinėmis liekanomis patyrė triuškinantį pralaimėjimą. Bet Lietuvos užsienio politikai toji aplinkybė didesnės reikšmės neturėjo. Mat grįžusius prie valdžios „buvusiųosius“, regis, jaudino tik viena aplinkybė: kad tik neištiktų kažkas panašaus į 1926 m. gruodžio 17-osios tautininkų perversmą... O kai 1995 m. pradžioje separatizmas Šiaurės Kaukaze virto ginkluotu konfliktu, iš Lietuvos (kaip, beje, ir iš Latvijos bei Estijos) pasipylė raginimai pasauliui traktuoti Rusiją kaip agresorę. Man tuo metu teko gyventi Švedijoje ir girdėjau tokį Stokholmo pareiškimą: jeigu tarp Rusijos ir Baltijos valstybių kils karas, Švedija liks neutrali. Grįžus į Lietuvą paaiškėjo, kad čia padėtis traktuota ne taip rimtai, o apie Stokholmo pareiškimą plačiau net negirdėta. Beje, vienas kolega sureagavo taip: iš tų švedų nėra ko daugiau tikėtis. Tapo aišku, kad Lietuvoje veikianti logika visiškai kita nei Skandinavijoje. Bet kai netrukus iš už Atlanto į Vilnių atvyko labai reikšmingas asmuo ir paragino Lietuvą „gerai sugyventi su kaimynais“, nes tai – narystės NATO sąlyga, lietuviškiems karo entuziastams toks priekaištas buvo lyg šaltas dušas. Beje, atvykėlis taip pat nustebo, kai sužinojo, kad oficiali Lietuvos užsienio politika visai ne tokia, kokia viešai girdėjosi...

Na, sakysime, visa tai – tik jaunos valstybės kompleksai ir tarpvalstybinio gyvenimo nepatyrimo apraiškos. Lietuva, šiaip ar taip, buvo priimta į NATO, taip pat į Europos Sąjungą. Suteikta kolektyvinė apsauga, regis, turėjo pasitarnauti ramesniam supančių realybių suvokimui. Tačiau atsitiko kaip tik priešingai. Jeigu iki tol Lietuvoje tik kalbėta apie „didelės valstybės“ viziją, tai nuo 2004 m. pradėta imtis konkrečių veiksmų – užsimota atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę: svarstyta ir apie dabartinių šalies sienų plėtimą, ir net apie esamos lietuvių tautos „modifikaciją“. Lietuvos tiesioginio intereso erdvėmis tapo Baltarusija, Ukraina, Gruzija... Užsimota tas „erdves“ vaduoti nuo „sovietinio paveldo“ liekanų. Pagrindiniu oponentu vėlgi tapo Rusija. Antirusiškai nuostatai labai pasitarnavo tuo metu plačiai pasklidusi istorijos interpretavimo versija, pagal kurią stalinizmas prilygintas nacizmui. Naujo „kryžiaus žygio“ kulminacija buvo pasiekta 2008 m., kai olimpinių žaidynių Pekine metu kilo karas tarp Gruzijos ir Rusijos. Karui ruošiasi visomis kryptimis: sakoma, kad Lietuvai apginti buvo parengtos Lenkijos tankų divizijos, turėjusios judėti Vilniaus link... Bet užsuktas kovos mechanizmas vėl netikėtai užstrigo: kliūtis iškilo ten, kur jos, regis, mažiausiai tikėtasi. Kai aukščiausiu tarptautiniu lygiu nuskambėjo pareiškimas, kad „karo niekas nenori“, tai daug kam vėl buvo lyg šaltas dušas, ir nusivylusiems beliko pro dantis košti, kad „praleista gera proga smogti“.

Nuo 2009 m. pradėjus keistis tarptautinei konjunktūrai, improvizacijas imta tramdyti ir Lietuvoje. Kurį laiką dar mėginta užsikabinti už raketinės problemos, tokiu būdu projektuojant Lietuvą, panašią į „branduolinius Pilėnus“. Bet 2012 m. referendumas tiems planams vėl sudavė smūgį, ir dabar Lietuvos „didžioji politika“ įžengė į savotiško stiliaus fazę, dangstomą tokio lygio ezopo kalba, kokios net įgudę sovietmečio stumbrai galėtų pavydėti. Bet tai anaipol nereiškia, kad Lietuvoje atsisakyta suicidinių užmačių. Jos tik persimetė iš globalinės politikos į mentalinę sritį.

Kodėl lietuviai nebenori būti lietuviais?

Aptartas „didžiosios politikos“ peripetijas verta turėti galvoje, bet jos, regis, tik daug gilesnių procesų Lietuvoje simptomai. Per visą kovos dėl laisvės laikotarpį – nepaisant jo sunkumo – pasitikėjimą skatino viltis, kad absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų – piliečiai, kad tarpusavio ginčai bei konfliktai – kad ir kokie kartais jie būtų aštrūs – nenuneigė tos elementarios iš tėvų bei protėvių perimtos tiesos, kad esame lietuviai ir norime jais būt... Ir galime jais būt! Tačiau praėjus ketvirčiui amžiaus nuo tų atmintinų dienų, kai prasidėjo visuotinė nacionalinė sutelktis, tikėjimas nacionalinėmis vertybėmis, deja, netapo neginčytina natūralia realybe. Vis dažniau galima matyti ir fiksuoti bandymų nuneigti ir lietuvius, kaip tautą, ir pačią Lietuvos valstybę apraiškas. Tiesa, tai vyksta palyginti lėtai, pasireiškia labai skirtingomis formomis, iš pirmo žvilgsnio tarsi tarp savęs visai nesusijusiomis. Bet kartu vis auga nuojauta, kad artėja kažkas panašaus į cunamio bangą, grasinančią nušluoti visą Lietuvą, nors kol kas tos bangos dar nematyti.

Grįžkime prie pastebėjimo, kad Lietuvoje bandoma formuoti istorinius vaizdinius, nieko bendro neturinčius su istorine realybe. Jeigu dėl to kam kiltų noras protestuoti, tektų perspėti: toks noras gali būti interpretuotas tik kaip „neišprusimas“ ir „atsilikimas“. Mat pagal šių dienų populiarias teorijas, objektyvi tiesa gali rūpėti tik istorikui, besiremiančiam į praeitį nuėjusiomis modernizmo laikų tradicijomis. Tuo tarpu šiandieninio istoriko dėmesio centre jau ne praeities įvykiai ar procesai, o – atmintis apie tuos įvykius ir procesus. Kai kurie netgi linkę tarp istorijos ir atminties dėti lygybės ženklą. Sakytume, turime kažką panašaus į George'o Berkeley'io filosofijos renesansą. Tik jeigu filosofijos raidos požiūriu G. Berkeley'is gali žavėti loginiu efektu, tai dabartiniame žvilgsnyje į istorinę atmintį jo solipsizmas taptų lyg ir pagrindu naujai ideologinei doktrinai. Kadangi žmogaus atmintis visko negali aprėpti, pagal naująją doktriną išeitu, kad istorija ir yra tik tai, kas atsimenama. O kadangi atmintį galima formuoti, tai vadinasi, galima suformuoti tokią atmintį, kokios reikia, o tai, kas į tą suformuotą atmintį nebepatenka, tai ne tik kad nėra istorija, o tiesiog tėra tai, ko nėra nebuvo.

Tikriausiai pirma mintis, kokia gali ateiti po tokių išvadų – kad labai panaši situacija jau buvo 1940 m. Skirtumas tik tas, kad tada atmintis formuota pagal vieną tiesą. Dabar gi tiesų yra daugiau.

Labiausiai šiandien paplitusi liberalizmo propaguojama tiesa, pagal kurią visko šioje žemėje pradžia ir pabaiga esąs individas. „Visuomenės nėra, yra tik individai – moterys ir vyrai“, – beveik refrenu tapęs vienos patriarchės suformuluotas principas. Tiesa, laisvoje protestantiškoje šalyje toks principas, šiaip ar taip, turėjo efektą, bet jo mechaninis taikymas katalikiškame ir laisvės praktiškai nemačiusiame krašte išvirto

beveik į marazmą. Taigi buvusių baudžiauninkų ir kolūkiečių palikuonims staiga paaiškėjo, kad liberaliai nusiteikęs individas gali visiškai ignoruoti tą visuomeninę aplinką, kurioje jis gyvena; pavyzdžiui, įmanoma visai legaliai ir ramia sąžine gauti 36 000 litų per mėnesį atlyginimą, nors toje šalyje net profesoriaus atlyginimas dešimt kartų mažesnis. Negana to, teisė bei sąžinė gali likti ramios ir tuomet, kai darbas, apmokėtas tiekia tūkstančių litų per mėnesį, naudos kitiems neatnešė. Taigi liberaliai nusiteikęs individas turi teisę ignoruoti tą aplinką, kurioje užaugo ir įsisavino kad ir tas pačias liberalias tiesas, ir ramia sąžine išvykti ten, kur nori, aišku – kur bus geriau. Pagaliau toks asmuo gali savęs visiškai nesieti su šio krašto istorija – ypač su sovietmečiu, kas šiais laikais tiesiog naudinga, tiksliau, nesieti su aplinkybėmis, kurios buvo, kai kūrėsi dabartinė Lietuvos valstybė, formavosi jos tauta ir teritorija, manyti, kad jis už tai visiškai neatsakingas, ir pagaliau, kad dabartinė Lietuva – tai viso labo tik istorinis atsitiktinumas tarp aibės kitų. Nenuostabu, kad tokiam individui modernizmo laikais iškilusios vertybės, tokios kaip gimtoji kalba ar tautinė valstybė, yra tik priemonė. Neseniai teko skaityti pamokymą, kad kalbos politinė reikšmė tolygi „makaronams“. (Įdomu, kokias mintis tokia nuomonė sukeltų, pavyzdžiui, Prancūzijoje, kur prancūzų kalbos plėtros siaurinimas draudžiamas įstatymu.) Tuo tarpu kitame viešame seminare į klausimą, ką reiktų daryti dėl didėjančios lietuvių emigracijos, atsakyta: „Išeitis – jaunimas, kuris jau laisvai bendrauja anglų kalba ir kuris nebeturi jokių sentimentų dėl to, kas buvo prieš dvidešimt ar prieš penketą metų...“ Tai išklausęs seminaro moderatorius išreiškė viltį, kad lietuviai, nors pasklidę po pasaulį nebekalbės lietuviškai, vis viena galės jausti solidarumą, kokį, pavyzdžiui, jaučia žydai. Tai štai kaip reiktų suprasti frazę apie kuriamą Lietuvą pasaulyje (taip mėgtą buvusio premjero). Vadinasi, vietoje amžino žydo projektuojamas „amžinas“ lietuvis. Įdomu tik, koks turės būti lietuvių siejantis ženklas, kai lietuvių kalbos nebebus.

Kita tiesa – katalikiškoji, susijusi ne tiek su Katalikų bažnyčia, kiek su tam tikra pasaulėžiūrine tradicija Lietuvoje. Žinia, religijos apskritai ir ypač Katalikų bažnyčios, kaip institucijos, padėtis sovietmečiu buvo nepavydėtina. Todėl galima suprasti katalikiškos krypties istorikų tendenciją sovietmetį interpretuoti negatyviai. Tačiau, atrodo, kad kai kurie ir šios krypties atstovai savo samprotavimais tiesiog perlenkia lazda: neigdami sovietmetį kaip politinę sistemą, jie ima neigti ir toje epochoje egzistavusią Lietuvą, joje kurtą kultūrą, ypač literatūrą, vadina ją „sovietiniu produktu“, o tos epochos žmones – „nevisaverčiais“, „moraliai sužalotais“ ir pan. Peršamas įspūdis, kad iki to nelaimingo sovietmečio buvo „normalūs laikai“, o sovietmetis tik kūrė problemas. Prisimenant tarpukario laikus, žinoma, galima sutikti, kad normaliai gyveno atskiros šeimos ar socialinės grupės, bet ar tą patį galima teigti apie daugumą gyventojų ir pačią Lietuvos valstybę? Skaitant „sugrįžimo į normalybę“ tekstus kyla mintis, kad viskas matoma tik doktrinos rėmuose; kadangi sovietų valdžia savo represinį smaigalį buvo nukreipusi prieš Katalikų bažnyčią, tai sovietmetis dabar beapeliaciškai atmetamas. O kaip visa Lietuva? Ne jau be bažnyčios ir katalikiškos pasaulėžiūros daugiau nieko vertingo nebėra? Gal verta prisiminti istoriją; pirmiausia – tarpukario krikdemų konformizmą principiniais Lietuvos valstybei klausimais arba kazusą su vyskupu Motiejumi Valančiumi, kai jis, sužinojęs apie caro valdžios sprendimą įvesti kiriliką, nematė reikalo protestuoti, bet jo nuomonė iš esmės pakito, kai graždankos tekstuose pamatė pakeistas katalikiškas tiesas; ką jau kalbėti apie dar ankstesnius laikus...

Be minėtų pasaulėžiūrinių nuostatų, galima pridurti dar vieną, išsiskiriančią,

pasakytume, jautriu reagavimu į globalizacijos apraiškas. Šios orientacijos *credo* – ne varginanti pareiga mažai tautai, bet patogus gyvenimas klestinčioje civilizacijoje. Kol Sovietų Sąjunga buvo galinga ir pasaulinėje konfrontacijoje netgi sprendėsi klausimas – kas ką, ne vienas tos orientacijos atstovas be didesnio diskomforto asociavo save su „tarybine tėvyne“. Ne svetimos tais laikais buvo ir „atsakingos pareigos“. Dabartiniu metu, aišku, patogus gyvenimas siejasi tik su Vakarais. Bet Vakarai toli, emigruoti ten visiems ne tik nerealu, bet ir netikslinga. Tad kyla klausimas, kaip ten „nutempti“ visą Lietuvą. Istorinė patirtis, deja, nenurodo kito kelio, kaip tik per Lenkiją. Tad nenuostabu, kad sustiprėjo dėmesys Jogailos patirčiai. Pradžioje suformuluota geopolitinio kodo koncepcija, pagal kurią Lietuva gravituoja į Pietus; tai, esą, natūrali ir perspektyvi kryptis. (Kokia ji natūrali ir perspektyvi, liudytų kad ir tokia detalė: jau bemaž ketvirtis amžiaus kalbama apie geotrasą „via-Baltica“, bet vežimas – vis ten pat.) Vėliau imta populiarinti vadinamąjį multikultūralizmą, kurį, sprendžiant iš įvairių apšvietos renginių, galima suprasti kaip naują unijos variaciją. Paplito pompastiniai renginiai su piešiamais vaizdeliais – kaip gerai čia vietinės tautos sugyveno „ikinacionalistiniais“ laikais. Kad tais geraisiais laikais lietuviai dažniausiai buvo baudžiauninkai, žinoma, galima ir nesakyti, juolab kad pagal šiuolaikines nacionalizmo teorijas tie baudžiauninkai netgi nežinojo, kokios jie tautybės. Bet man, deja, tie pasakojimai apie multikultūrinį aukso amžių labai primintų Virdžinijos konfederatų palikuonių vis dar puoselėjamas nostalgiskas reminiscencijas: kokie esą buvo geri laikai, kai baltasis šeimininkas žinojo savo vietą, o juodasis darbininkas – savo, bet masonai ir socialistai tą idilę sujaukė.

Pastaruoju metu orientacijos į Lenkiją apologetai jau nebeslepia užmačių nuneigti lietuvių nacionalinį judėjimą, „Aušrą,“ netgi Vasario 16-ąją. Kita vertus, ieškoma būdų, kaip „reabilituoti“ Juzefą Pilsudskį, Lucjaną Żeligowskį. Tokiu būdu, esą, siekiama sutaikyti „jaunalietuvius“ su „senlietuviais“... Įdomu pastebėti, kad tuo pat metu, kai rusams įnirtingai piršta versija, pagal kurią ir Stalinas, ir Hitleris – vienodai blogi, lietuviams, regis, ruošiamas istorijos pasakojimas, pagal kurį tiek Antanas Smetona, tiek Lucjanas Żeligowski – vienodai neblogi.

Jeigu aptartas tris pasaulėžiūrinės orientacijas sugretinsime su nuostatomis tų, kurie iki 1988 m. birželio 3 d. buvo ramia sąžine pasidavę Lietuvos rusinimui, tai tarp jų visų nesunkiai išvelgsime vieną bendrą bruožą: visais atvejais tapatybės vertybių hierarchijoje pirmumas teiktas ne Lietuvai, o – kažkam kitam. Maža to, toks tapatinimasis atskleidžia tendenciją – atsisakyti Lietuvos apskritai. Nors šiais postmodernistiniais laikais būdinga, kad tapatybė griežtai nebesiejama su nacija, tačiau labai naivu manyti, kad to ryšio apskritai nebelieka. Bent jau tokio radikalaus savasties išsigynimo, koks fiksuojamas Lietuvoje, vargu ar yra kur kitur, ypač mums artimame regione: pavyzdžiui, Helsinkis atvykusį pasitinka akivaizdžiai dominuojančiais suomiškais užrašais, Prahoje iki šiol paminklas Janui Husui tebelieka pagrindine visuomenės susitelkimo vieta, na, o kaimyninėje Lenkijoje turbūt žemė sudrebėtų, jeigu kas pamėgintų kelti reminiscencijas apie bendrą pilietybę su... vokiečiais.

Nepaisant aplinkiniuose kraštuose tebegyvuojančio (sakysime, sveiko) nacionalizmo, Lietuvoje progresuojanti apaštalo Petro kompleksą vis bandoma pateisinti šiandieniniais globalizacijos poreikiais. Tačiau tokie bandymai abejotini dar ir dėl to, kad istoriniu požiūriu panašios tendencijos Lietuvoje – jokia naujiena. Pavyzdžiui,

tarpukaryje Lietuva, neišsprendžianti Vilniaus ir Klaipėdos problemų, buvo esminė kliūtis Vakarų pasaulio susivienijimui prieš bolševikinę Rusiją. Ir lietuvių politikams bemaž tiesiai ne kartą sakyta - aukokitės vardan Europos, atsisakykite suvereniteto ir - gerai gyvensite. Tada apsispręsti buvo labai sunku. Gal ir dabar kas nors kam nors panašiai šnabžda. Beje - visai tikėtina, nes stalinizmo sulyginimo su nacizmu kampanijos rėksniams šiandieninė Lietuva su Stalino dovanotais Vilniumi ir Klaipėda turėtų būti lyg ašaka. Jeigu iš tikrųjų taip, tuomet nebeturėtų stebinti ne tik tie, kurie bando bėgti nuo tapatinimosi su Lietuva, bet ir tie, kurie nemato kitų galimybių Lietuvai egzistuoti, kaip tik permanentinio karo stovio.

Bet ar nebūtų prasmingos pastangos pasiryžti baigti karą - ne tik su Rusija ar komunizmo fantomais, bet pirmiausia - savo širdyse bei protuose ir orientuotis į susitaikymą. Pradėti jį reikėtų ne nuo Želigowskio (kas taip pat svarbu), bet nuo sutaikymo smetoninės Lietuvos su LTSR, kaip šiandieninės Lietuvos sudėtinių, viena kitą papildančių ir neatskiriamų dalių. Taip pat pereiti prie susitaikymo tarp pačių lietuvių - tarp Antano Smetonos ir Antano Sniečkaus, Justo Paleckio, Mečislovo Gedvilo, Salomėjos Nėries... Juk jie visi buvo lietuviai ir siekė - nors ir labai skirtingais keliais - to paties: kad lietuviai nebebūtų parijai kitiems. O susitaikius lietuviams, turėtų baigtis ir Lietuvos tampymas į skirtingas puses. Lietuva pagaliau rastų savo vietą, aišku - rastų vietą mūsų širdyse ir protuose, nes realybėje Lietuvos vieta - nuo amžių ta pati. Argi neverta bent pabandyti?